

Anders Often

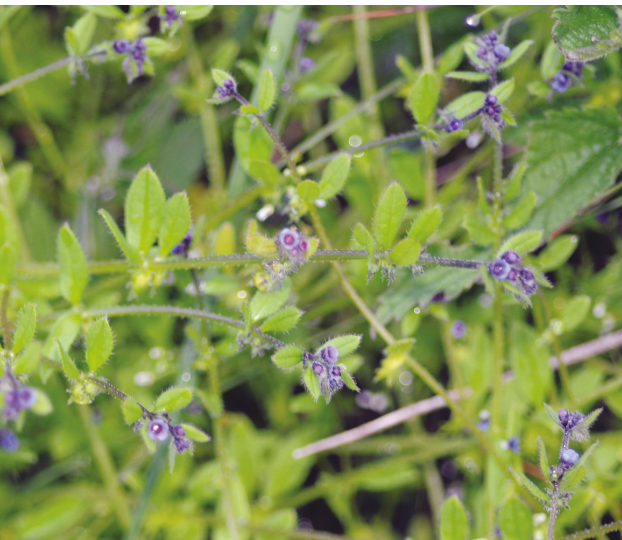
Rødlistearten gåsefot og gamle kjøkkenhager ved Glåma i Tolga

Gåsefot *Asperugo procumbens* er en ettårig, litt merkelig plante. Den tilhører rubladfamilien og er dermed i slekt med minneblommer *Mysotis* sp. og valurt *Symphytum* sp. Den har en østlig utbredelse og finnes vidt utbredt i Europa og østover i Sentral-Asia. I Norge er den rødlistet som VU Sårbar (Artsdatabanken; Kålås et al. 2010). Navnet har den fått på grunn av to store støtteblad med lange fliker, og som omgir frukten. Disse kan med godvilje sies å ligne på en gåsefot. Arten er svært sjelden i Norge bortsett fra deler av øvre Gud-

brandsdalen hvor den er ganske hyppig. Det er svært få funn i Hedmark, de fleste enten på Nes, Ringsaker eller i Nord-Østerdalen. Denne artikkelen forteller om en liten forekomst i Tolga, og om en stor forekomst på setervangen rett vest for Grimsdalshytta. Dette er så vidt over i Dovre kommune. Lokaliteten er høydegrense for arten i Norge (ca. 1000 m over havet).

I Nord-Østerdal er det foruten om Tolga seks gamle funn av gåsefot (fra Artsdatabanken): (1) 1866: Tønset. (2) 1874: Tønset. (3-5) 1910, 1923 og 1936: Steien hotel. Alvdal. (6) 1948: Ved Glåma ved Alvdalsbrua. Gåsefot er ikke gjenfunnet i Alvdal eller Tynset kommuner etter 1948.

I 1998 fant jeg en stor forekomst av gåsefot på Tolga. Belegg: Tolga sentrum, langs Glåma rett N for Brua, vanlig i terrassemur og som ugras rundt små potetåker, SØ-vendt. 15.7.1998. Anders Often (plante levert Botanisk museum, Oslo). Det er én annen innsamling av gåsefot fra Tolga kommune. Arten ble samlet av Olinus Nyhuus i 1902 og med vag stedsangivelse (Bygden – Tallsjøen). Dette kan være fra samme forekomst langs Glåma.

Gåsefot med små himmelblå blomster. Foto forf.

Kjøkkenhagene ut mot Glåma. Foto forf.

De små åkerlappene langs Glåma i Tolga sentrum

Hvis man står på Tolgabrua og kikker nordover ser man de små, gamle åkerlappene på vestsiden av elva. Jeg har besøkt stedet mange ganger. I 1998 registrerte jeg ei planteliste (Tabell 1). På og rundt de gjenvoksende åkerlappene vokste 124 arter, inkludert forvillete kulturplanter. Dette er ganske mange arter til å være et lite stykke kulturmark i Nord-Østerdal. Den mest interessante arten var gåsefot. Men det vokste også flere andre arter som er sjeldne i Fjellregionen. Blant annet takhaukeskjegg, hundesennep, tunbendel og vrangtvetann.

Stor forekomst av gåsefot ved Grimsdalshytta

Gåsefot er i dag svært sjelden i Norge, og den lille forekomsten ved Tolga er

svært sårbar. I denne sammenheng kan det være interessant å fortelle om en annen forekomst av arten, og da ved Grimsdalshytta (NP 335,842; ca 1000 m o.h.). Dette er jo også i Fjellregionen, om enn så vidt over i Dovre kommune. Gåsefot er pussig nok aldri funnet i Foll-dal kommune. Lokaliteten ved Grimsdalshytta er ganske sikkert Norges høyest beliggende forekomst av gåsefot (Lid & Lid 2005) – og det kan godt være den største forekomsten i Norge; det er nesten bestandig små populasjoner.

Gåsefot ble oppdaget ved Grimsdalssetra i 1963, og da av den kjente botaniker Johannes Lid (herbariebelegg: Grimsdalen. Bjørngardsseteren ved fjøset. 20.07.1963, Johannes Lid, Hb O). Følgende delforekomster ble registrert 47 år senere, den 11.07.2010:

(1) Litt ned for Grimsdalshytta. (1a)

Stor forekomst av gåsefot (lysegrønn) ved Grimsdalshytta. Foto forf.

Noen individ 150 m ned og sørvest for hovedhuset på Grimsdalshytta, nederst på en teig dominert av sølvbunke, 15 m vest for dam. På værbeite. (1b) Litt nærmere Grimsdalshytta. Helt dominerende over 6 x 5 m på en liten haug (av dumpet gras, torv noe husdyrgjødsel; NP 33552,43426). Kanskje flere tusen individ. (1c) 20 m nærmere Grimsdalshytta i forhold til lok. (1b); få individ i kant av sølvbunketue.

(2) På vangen rett vest for Grimsdalshytta. (2a) Stor forekomst. Rundt fjøs og øverst på engteig. På største delforekomst var gåsefot dominerende over 4 x 15 m (NP 33479,84414); mindre delforekomster i nærheten. Til sammen anslås gåsefot å ha vært dominerende på minst 100 m². (2b) Litt lengre vest, på sørsiden av utedo; vanlig over 8 x 2 m.

(3) En liten klatt gåsefot inntil østveggen av neste og vestligste seter (NP 33317,84349).

Det er til sammen dokumentert 422 taksa (=arter, underarter og varieteter) av karplanter (=blomsterplanter pluss karsporeplanter) i Grimsdalen (Bryn 1998). Den store forekomsten av gåsefot på setervangene rett vest for Grimsdalshytta må kunne vurderes som ganske verdifull.

Kort diskusjon

Hagebruket på de små åkerlappene ned mot Glåma, rett nord for Tolga sentrum har i dag stort sett opphørt. De små åkerteigene er ganske gjengrodd. Men man kan ane at det har vært kjøkkenhager her. Det er sørvendt. Det er opplagt et svært gunstig lokalklima. Det er mange gamle terrassemurer. Jeg vet ikke om noen andre steder i Fjellregionen hvor man har slike rester etter terrasert, småskala jord/hagebruk. Jeg kjenner ikke kulturhistorien for stedet, men trolig hadde gårdene langs Gata i Tolga sine kjøkkenhager her. Det er

sannsynlig at det har vært dyrket grønnsaker her i minst et par hundre års tid. Det kan man også få mistanke om ut fra at det er mange lokalt og regionalt sjeldne ugras (jfr. Often et al. 1998). Jeg tipper det har vært dyrket ulike hardføre grønnsaker (kål, gulrøtter, rødbeter), samt potet, humle, kanskje lin og hamp. Det hadde vært interessant om noen av årbokas lesere kan fortelle mer om denne dyrkingshistorien.

I dag er bruken nesten opphørt. Men man finner rester i form av noen forvillede kulturplanter (e.g. grasløk, humle) og en rik og interessant ugrasflora. I 1998 vokste det fortsatt litt av den nasjonalt og rødlistede arten gåsefot her. Ved et nytt besøk på stedet i 2010 ble arten gjenfunnet om enn med svært få individ. De andre regionalt sjeldne ugrasartene er også i ferd med å forsvinne. Dette fordi området gror igjen av storvokste urter og busker.

Tolga-forekomsten er i dag eneste gjenværende, kjente forekomst av gåsefot i Nord-Østerdal. I sør-fylket vokser arten fortsatt noen få steder på Nes på Hedemarken (Often et al. 2007). I hele Norge er det kun i Gudbrandsdal at det fortsatt er ganske gode forekomster av arten. Den store populasjonen vi i 2010 fant rundt sentrene ved Grimsdalshytta (se ovenfor) er spesielt interessante i denne sammenheng. Både på grunn av størrelse og at den viser at gåsefot er en ganske hardfør plante som kan greie seg høyt til fjells. Hvorfor den trives så godt Grimsdalssetra har jeg ingen god forklaring på. Det viser i alle fall at det kan være vanskelig å se plantegeografiske mønstre for kulturbetingede arter.

Arter registret i de sørvendte bakkene ned mot Glåma, fra Malmplassen og nord halvveis til Gammelbrua. PQ 029-036,216-219. 540 til 550 m o.h. 15.7.1998. Ved Anders Often.
Totalt 124 arter.

Akeleie. Forvillet hageplante
Bakkestjerne
Balderbrå
Bekkeblom
Bekkekarse
Bitter bergknapp. Regionalt uvanlig
Blåbær
Blåklokke
Blårapp. Fjellplante
Brennesle
Bringebær
Burot
Dunbjørk
Dunhavre. Regionalt litt uvanlig
Dunkjempe. Regionalt uvanlig
Elvesnelle
Engfrytle
Engkarse
Engkvein
Engmarikåpe
Engrapp
Engreverumpe
Engsmelle
Engsoleie
Engsyre
Engtimotei
Fjellflokk. Forvillet hageplante
Fjellminneblom
Fjeltrapp
Flekkmure
Fuglevikke
Furu
Geitrams
Gjetertaske
Glattmarikåpe
Grasløk. Forvillet hageplante
Grasstjerneblom
Groblad
Grønnvier
Gråstarr

Gulbris
 Gåsefot. Røddlistet som VU. Gjenfunnet 2010
 Hagerips. Forvillet hageplante
 Harerug
 Hegg
 Hestehov
 Humle. Forvillet hageplante
 Hundekjeks
 Hundekvein
 Hundesenneþ. Regional sjelden
 Hvítkløver
 Hvítmaure
 Krusetistel. Litt varmekjær
 Krypsoleie
 Kvann
 Kvassdå
 Kvastsveve
 Kveke
 Lappvier
 Lintorskemunn
 Lundrapp
 Markjordbær
 Markrapp
 Meldestokk
 Myrmjølke
 Nordlandstarr
 Osp
 Pengeurt. Regionalt ganske uvanlig
 Prestekrage
 Rabarbara. Forvillet hageplante
 Rogn
 Rognspirea. Forvillet hageplante
 Ryllik
 Rød jonsokblom
 Rødkløver
 Rødknapp
 Rødsvingel
 Saftstjerneblom. Nasjonalt uvanlig. Regionalt ganske vanlig (jfr. Ofte 2009)
 Sauesvingel
 Selje
 Setervier
 Sibirertebusk. Forvillet hageplante
 Sibirhagetorn. Forvillet hageplante
 Sibirvalmue. Forvillet hageplante
 Silkeselje
 Skarmarikåpe
 Skjermesveve
 Skjørlok
 Skogørkvein
 Skogstorkenebb
 Slåttestarr
 Smyle
 Smørørkvein
 Småsyre
 Stakekarse
 Stemorsblom
 Stiusveve
 Stolpestarr
 Stormaure
 Sumpmaure
 Svensk skrinneblom. Nasjonalt sjelden, lokalt ganske vanlig
 Sølvbunke
 Sølvmure. Lokalt litt uvanlig
 Sølviervier
 Takhaukeskjegg. Regionalt litt uvanlig
 Trådrapp
 Trådsiv
 Tunbalderbrå
 Tunbendel. Regional sjelden
 Tungras
 Tunrapp
 Tyttebær
 Ugrasløvetann
 Vanlig arve
 Vassarve
 Vendelrot
 Venusvogn. Forvillet hageplante
 Vindelslirekne. Regionalt sjelden
 Vrangtvetann. Regionalt sjelden
 Vårpengeurt
 Åkerminneblom
 Åkersnelle
 Åkerstemorsblom
 Åkersvinblom

Litteratur:

- Bryn, A. 1998. Grimsdalen – et seterlandskap som gror igjen. Årbok for Dovre historielag 1998: 67-76.
- Kålås, J.A., Viken, Å., Henriksen, S. & Skjelseth, S (red). 2010. Norsk rødliste for arter 2010. Artsdatabanken.
- Lid, J. & Lid, D.T. 2005. Norsk flora. 7 utgåve ved Reidar Elven. Det Norske Samlaget, 1230.
- Often, A., Haugan, R., Røren, V. & Pedersen, O. 1998. Karplante-floraen i Hedmark: sjekklister, plantegeografiske elementer og foreløpige utbredelseskart for 488 taksa. Fylkesmannen i Hedmark, Miljøvern-avdelingen, rapport nr. 6/1998: 1-261.
- Often, A., Bruserud, A. & Stabbe-torp, O. 2007. Floraen på Nes og Helgøya. Rødlista karplanter. Nes og Helgøya Lokalhistorisk skrift 2007: 78-100.

Om forfatteren

Anders Often, f. 1959, deler av oppveksten på Tynset, siden 1996 bodd på Ås. Utdannet biolog med hovedfag i systematisk botanikk. Etter dette arbeidet som botaniker, mest med karplanter (=bregner, bartrær, blomsterplanter), men også litt med kryptogamer (=moser, sopp og lav). Spesielt interessert i plantegeografi og endring i utbredelsesmønstre som følge av endret bruk av naturen, innbefattet handel og samferdsel som drar med seg arter rundt omkring.